

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 321.011:323.1(477)«18/19»]:140.8 Франко І.

ІВАН ФРАНКО І ДОБА ЧЕТВЕРТОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Любомир СЕНИК¹

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені акад. Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Зроблено акценти на державотворчій ідеї Івана Франка в стосунку до міжнаціональних відносин в Україні, головно, кінця XIX – початку XX століть і щодо реальних загроз для нації, яка прагне власної держави і всебічного розвитку культури, мистецтва і науки, враховуючи історичний досвід чотирьох національних відроджень. Франкове розуміння довготривалого процесу державного становлення ґрунтується на широкому аналізі соціального та політичного становища народу та ролі української демократичної інтелігенції в усвідомленні та консолідації широких кіл суспільства. Досвід чотирьох відроджень наводить на думку про те, що І. Франко висунув і переконливо відстоював фундаментальні основи національної державності та шляхи її створення.

Ключові слова: державність, національна ідея, націоналізм, лідер нації, культурно-духовний процес, ідеологія.

Історико-культурний контекст XX століття надзвичайно розмаїтий, але з одною, сказати б, наскрізною особливістю, що в цьому столітті українці робили чотири спроби встановлення власної держави, і лише остання, у кінці минулого століття, набула чинности, скажемо одверто, всупереч багатьом західноєвропейським і, зокрема, внутрішні – національним, економічним і політичним чинникам.

Проголошення української державності мало, поза всяким сумнівом, твердий ґрунт, який підготували попередні покоління.

І коли сьогодні говоримо про четверте – уряді історичного процесу – національне відродження, органічно зв'язане з українською державністю, то, певна річ, наша думка звертається до минулого, яке резонує в сучасности, тим більше, коли це минуле сповнене надзвичайно потужною духовно-інтелектуальною енергією, представленою, зокрема, Іваном Франком.

Геній працював у добу після другого відродження, коли ціла генерація українських письменників, науковців, свідомої інтелігенції зосередила увагу на ідеї державности і збереженні національної тотожності, оскільки умови бездержавности завжди, як правило, ставили під загрозу існування нації, розчинення її в чужих середовищах, які діяли на етнічних українських землях з метою колонізації, германізації, мадяризації, русифікації і т. д. Ці два завдання пронизують діяльність українців упродовж XIX і XX століть. Проте дві попередні доби національного відродження демонструють прагнення українців з не

¹ Статтю подано в редакції автора.

меншою напругою виокремитись у слов'янстві в національно цілісну спільноту з її характерними особливостями мови, давніх звичаїв і культурно-духовної традиції. На жаль, доба другого відродження, розвинувшись, не була доведена до логічного завершення, оскільки обірвала його Перша світова війна. Проте здобутки мали виняткове значення для продовження і розвитку в нових умовах реалізації національної ідеї. Можемо без перебільшення відзначити, що ці здобутки мали і донині посідають універсальне значення.

Доба третього відродження, як відомо, завершилася трагічно. Це доба розстріляного відродження, головно зв'язана з Наддніпрянською Україною, для всього українства була невідвратною втратою. Ворог прагнув фізично і духовно знищити українство, український Дух, якого, зрозуміло, знищити неможливо. Фізичні втрати були катастрофічними – унаслідок голодоморів-геноциду, червоного терору винищено духовну еліту України, порушено генетичний код нації, нанесено удар на можливості спонтанного національного відродження. Ці втрати Україна відчуває до сьогодні, хоча здобутки українського інтелекту залишилися непорушними, попри всі антиукраїнські акції, попри те, що ворог кинув усі свої ресурси на «перетлумачення» українських засад у науці, в усіх сферах духовного життя. Протистояння й опір цим атакам тривали безперервно, і до сьогодні українство змушене тримати бій за істину супроти ідеологічних новуришів останньої імперії, яка прагне під новими, а фактично запліснявленими гаслами «руського міра», «єдиного народу», «православної імперії» встановити як ідеологічне, так і інформаційне, а з ними і політичне панування над Україною.

Варто наголосити, що доба міжвоєнного двадцятиріччя в Галичині, порівняно з Наддніпрянською Україною, здавалося б, відносно легшою, «поміркванішою», але вимагала неабияких зусиль відстояти права українців. Однак тут були створені організаційні структури, у тім числі й нелегальні (ОУН), які реагували на антиукраїнські акції польської влади; тут виходила українська преса; тут готувалося нове покоління для майбутньої битви за державність.

Ця конкретна ситуація тут, у Галичині, Волині, на Закарпатті та Буковині, зазвичай, мала суттєві відмінності від теренів України під москво-більшевицьким пануванням. Переважно, це було становище бездержавної нації, для якої священним обов'язком залишалося зберегти свою національну тотожність і змобілізувати сили для відродження державности на всіх землях соборної України. Тобто існувала проблема, не вирішена в усі попередні доби національного відродження. Кожний етап відродження не завершувався природним його розвитком у наступні десятиліття чи століття, а обривався. Здавалося б, над українцями панує фатум поразок: дошкульний програш Богдана Хмельницького, поразка гетьмана Івана Мазепи, програш нашого національного зриву у 1917–1921 роках, фіаско з обнадійливою Закарпатською Україною і, нарешті, кривавий фінал проголошення відновлення української державности 30 червня 1941 року! Чи не забагато в одне лише століття і на одну націю, яка продовжує боротьбу за свою свободу? Уже в 40–50-ті роки УПА, в силу внутрішньої української ситуації та міжнародної кон'юнктури, теж приречена на фізичну поразку, але – необхідно підкреслити – не духовну, і жодного разу українці не програвали духовно, навпаки, вони виходили загартованими для нових боїв.

Цей внутрішньо та зовнішньо історичний і політичний аспекти чимало дають до розуміння ролі І. Франка в ідеї державности українського народу.

Національна ідея, реалізація її у формі самостійної соборної держави у спадщині І. Франка є наскрізною.

Доцільно виокремити кілька проблем, які історично і політично висвітлюють, з одного боку, як внутрішні, так і зовнішні стосунки українства в проблемі національної ідеї І. Франка.

Проблема міжнаціональних стосунків. Здавалося б, усе зрозуміло, скажімо, в радянському франкознавстві, де І. Франко – революційний демократ, інтернаціоналіст, «майже» марксист, який «не наблизився» до основного кредо марксизму через певні причини... Тодішньому франкознавству забракло, можливо, сміливості та й можливостей, яких не було в умовах імперії зла. Лише франкознавство зарубіжжя декларувало франкознавчу національну ідею як єдину історичну перспективу нації. Достатньо прочитати вступні думки Луки Луціва до його книжки «Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість», щоб оцінити фальш радянських інтерпретаторів І. Франка. Автор відзначив, що «очевидно, всі ті, які пишуть про І. Франка в поневоленій московськими комуністами Україні, на всі лади стараються довести українському читачеві, що І. Франко все своє життя дбав тільки про те, щоб Україна була разом із Москвою, і доводять, що автор “Мойсея” був мало що не комуністом... Навіть рідний син Івана Франка – Тарас дописався до того, що його батько був би вступив до червоної армії, коли б тільки дожив до часів Сталіна-“визволителя”» [1, с. 7–8].

Ці думки, загалом іронічно-загострені, відображають загальну атмосферу поневоленої науки про літературу. (До речі, діаспорне франкознавство ще потребує уважного прочитання, тим більше, що воно справді дискусійне з офіційним – у часи москво-більшовицької окупації).

Та річ, зрештою, не тільки в цьому. Очевидно, Франкове бачення власної держави насамперед ґрунтувалося на твердих засадах реального суспільного життя, в якому Каме́няр займав – без перебільшення – провідну позицію, скріплену його титанічною працею і незвичайним талантом. І навіть в умовах несприятливих (коли ж були сприятливі?) І. Франко акцентував, що «перша і головна основа розвою народного – освідомлювання і розбуджування мас, праця над їх просвічуванням у кожному напрямі, отже, не тільки господарським і історично-національним, але поперед усього політичним і суспільним» [5, с. 224]. Мабуть, зрозуміле прагнення І. Франка – народові треба мислити політично, а це, зокрема, себе побачити серед інших і зрозуміти, що ти, як і вони, рівноправний.

І коли І. Франко наголосив на міжнаціональних стосунках, щоб вичленувати в аналізі основне – право українців на свою державність, то логічно впливає з аналізу цих стосунків ймовірність чи неймовірність мати союзника в змаганнях за свою державність.

В умовах Австро-Угорської монархії та Російської імперії виявляється, що такого союзника українці не мають. Власне, до такої думки приходять читач, уважно простежуючи позицію І. Франка щодо взаємин українців з усіма іншими націями на своїх етнічних землях. Адже це дуже важлива «формула» прогресу в національно-визвольних змаганнях.

Як виявилось, доктора філософії І. Франка тодішня, скажемо сучасною мовою, номенклатура не допустила очолити кафедру української словесности, яку перед тим очолював Омелян Огоновський. Не обраний і до австрійського парламенту під час так званих виборів графа Казимира Фелікса Бадені, які увійшли в історію як криваві і на яких І. Франко балотувався від радикальної партії в округах Перемишль, Мостиська, Рудки, Самбір і Дрогобич. Польська сторона зайняла ворожу позицію щодо народного претендента. Отже, живуть спільно на нашій землі різні національності, але – не союзники корінного населення. Зрештою, позиція поляків до українства не будувалася на взаєморозумінні. Достатньо нагадати хоча б один епізод з історії стосунків у XIX столітті, І. Франко з цього приводу згадав позицію Пантелеймона Куліша, котрий «являється в Галичині як апостол польсько-руської згоди, являється з таким самим дитинячим незнанням галицьких обставин в ту саму пору,

коли поляки підкладали під розвій руської народности в Галичині такі капітальні міни, як змертвихвстанці і єзуїтську реформу монастирів» [6, т. 54, с. 104], тобто тих патріотів Польщі, учасників повстання 1831 року, які прагнули відновлення історичної Польщі на українській землі і водночас нічого не хотіли чути про законні права українців на їхніх етнічних землях, більше того – на право визнавати себе окремою нацією. «Непорозуміння» І. Франка з поляками випадали часто-густо, знову ж таки, на ґрунті єдиного права українців мати свою державу на своїх споконвічних етнічних землях і розвивати свою культуру, мову, мистецтво, науку, як і інші європейські народи.

До речі, нині ідеологи і творці «русского міра» теж не хочуть нічого чути про окремий український народ і про право цього народу на власну державу. Стара пісенька з позаминулого століття нині повторюється в особі новітніх «єдїнонедєлімщиків».

Нарешті, ще один аспект – єврейський. Адже ця національність становила поважний відсоток населення, щоправда, в містах, а в селах – корчмарі і «лахмітники», соціально незабезпечені. І нині звучить отой трохи розголошений у сучасних масмедіях «антисемітизм» І. Франка як провокація, скерована проти України й організована здебільшого перед тими чи іншими міжнародними заходами щодо підтримки нашої держави; цього разу напередодні вільнюського саміту ЄС. І. Франко прислужився до взаєморозуміння євреїв та українців, а критичні оцінки як у його художніх творах, так і в наукових працях та публіцистиці скеровані насамперед проти визискування народу. Всі оті Гольдкремери і ціла генерація реалістичних типів живцем вихоплені із живої гущі життя спостережливим оком реаліста і психолога і, ясна річ, аж ніяк не ворога жидівської національності. Вульгаризатори художнього живопису цього або не розуміють, або засвідчують примітивне мислення, або виконують спецзамовлення антиукраїнських організацій чи державних структур, які перебувають за кордоном.

У нашу добу (четвертого національного відродження) досвід І. Франка актуальний у названій проблемі. Як і тоді, так і нині українці на своїй землі не мають союзників: адже п'ята колона – відчутна реальність у сучасному суспільстві. Тут ціла група недругів української державности. З причини слабкості українства, наприклад, не сміємо сьогодні називати поіменно творців і виконавців голодоморів 1920–1921, 1932–1933, 1947 років чи, скажімо, звірств у тюрмах НКВД під час відступу червоних «визволителів» у червні 1941 року, щоб не наразитися на наліплювання ярликів з відповідними політичними обарвленнями. Така реальність, і її можемо назвати «шлейфом совєтчини», коли за якимсь неписаним законом не треба говорити правду, бо її не хочуть почути ті, кому адресоване наше звинувачення.

Висновок у цій частині проблеми міжнаціональних стосунків ґрунтується на засаді І. Франка говорити правду, навіть комусь неприємну, але говорити, обґрунтовуючи свою позицію аналізом (приклад такого аналізу бачимо у спадщині І. Франка) нинішніх міжнаціональних стосунків у парі, з одного боку, України та українців, а з іншого – національних меншин, які сьогодні є рівноправними громадянами самостійної держави.

Чому, наприклад, маємо оправдуватися з приводу українсько-польського конфлікту, який відбувся на наших етнічних землях у роки Другої світової війни? І водночас ставимо питання тій, другій стороні, яка тут же була представлена військовими формуваннями, що проводили криваві акції проти українського населення: навіщо вони тут? І незалежно від того, яке могло би бути пояснення поляків, для нас, українців, є вагома підстава гідно реагувати на будь-які закиди з протилежного боку чи навіть з українського (що дивовижно, бо вони лунали від частини депутатів Верховної Ради, засвідчуючи антиукраїнську позицію!). Спадщина І. Франка вчить послідовно відстоювати національні інтереси.

У названому вище конфлікті йдеться про право поневоленої нації на боротьбу за своє визволення *будь-якими засобами*, що, до речі, записано в одному з документів ООН.

За великим рахунком, йшла боротьба за майбутнє українського народу, за державу, якої ще не існувало, але яка була в серцях учасників боротьби проти окупантів усіх мастей – коричневих, червоних чи біло-червоних.

Пригадаймо відомі рядки І. Франка:

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити!... [8, с. 23].

Катрени, датовані 1880 роком, не ввійшли до Зібрання творів у 50-ти томах, бо не втратили актуальності ні в час видання Зібрання, ні сьогодні. Вони нагадують багатьом зі сучасних громадян України, що служіння чужинцеві, який має зовсім інші інтереси щодо України та її природних багатств і робочої сили, інтереси, які абсолютно розходяться із першочерговими справами – розбудовувати нову Українську державу, прирівнюються до зради. Наприклад, не випадково І. Франко опрацьовував в художній творчості проблему зради (поема «Похорон» (1899). Невелика передмова вказує, що автор на старій основі «спробував виткати нові взірці. Наш час великих класових і національних антагонізмів має значно відмінне поняття про великого грішника, ніж час Філіппа II і Торквемади. В тім однім пункті я позволив собі трохи змодернізувати стару легенду, лишаючи, зрештою, її основу незміненою з усіма її алегоріями і символами» [7, т. 5, с. 54].

Ідея поета ясна: за зраду настає кара, і автор у своєрідний спосіб карає відступника. Акцент на зраді тут не випадковий: новітня, сучасна наша історія «багата» на відступництво і всілякі інші негативні явища суспільно-політичного життя. І, на жаль, служіння чужому виявляється не так рідкісним, стосується воно різних людей, починаючи від політиків та бізнесменів і закінчуючи чужинцями, які, подібно до згаданих польських формувань, з іншою зброєю проводили в Україні свої акції.

Можна з упевненістю сказати, що Франко-поет ніколи б не виступав у подібних акціях, коли б вони мали явний чи прихований антиукраїнський характер.

Звичайно, щойно цитований вірш пройнятий патріотизмом, що виявляється в служінні рідному народові. Проте необхідне важливе уточнення в цій темі. Нагадаємо, що з великою дозою критицизму І. Франко свого часу говорив про прояв патріотизму. Коли у Вижниці одне з видавництв випустило книжечку «Всеукраїнський катехизм» під криптонімом Вс. К., письменник зупинився на одній з порушених тут тем зради проти рідного народу, зауваживши, що, «коли б довелось практично примінити його (автора. – Л. С.) “Катехизму”, то до зрадників українського народу прийшлося би зачислити, прим[іром], масу нижчих і вищих чиновників, які служать російській державі, та значну часть українських письменників, що вживали російської мови. Патріотизм, оснований на таким розумінні національних обов’язків, а на повнім нерозумінні різниці поглядів та непошанованні відмінної людської індивідуальності, перемінюється в канібалізм» [6, т. 54, с. 878].

Актуальність цих думок очевидна. У час четвертого національного відродження його противники в особі північно-східного сусіда, усіх горе-теоретиків і практиків «русского міра», їх агентів – п’ятої колони майже в один голос заявляють про свій «патріотизм» до «ісконно руского» народу, до котрого, не моргнувши й оком, зачисляють білорусів та українців, яких, мовляв, в природі немає, і водночас з гарячим «патріотизмом» воюють проти

українців, справді виявляючи свій канібалізм. (Про що й свідчить нинішня агресія Росії на сході України). Франкова характеристика патріотизму, що перетворюється в канібалізм, отже, націлена не лише в минуле, але й у майбутнє, як прогностичне бачення нашої історії.

Ідея держави. У 1883 році в циклі «Україна» з-під пера поета з'являється вірш «Розвивайся ти, високий дубе», який теж не ввійшов до 50-томника. Є в цьому творі така строфа:

Встане наша славна Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна [5, с. 22].

Зрозуміло, що режимна цензура не могла його пропустити. Лука Луців писав: «А за цю строфу напевно не погладили б по голові її автора теперішні окупанти України, хоч вони відзначають ювілей неживого поета та ставлять йому пам'ятники» [1, с. 85]. Конфлікт поета (вже неживого, але його твори промовляють до наступних поколінь) з реальністю віддзеркалює конкретно-історичну ситуацію – відсутність незалежної держави, в яку твердо вірить поет. Власне, ідею держави декларує він у своїй творчості безперервно. Достатньо назвати ще кілька творів, наприклад, драматичний діалог «Великі роковини» (1898), який теж не ввійшов у 50-томне зібрання, оскільки має виразно національне спрямування. Для противників його воно звучить як *націоналістичне*, а окремі рядки навіть перефразовують Гімн України:

Чей нові мечі засяють
У правицях, у твердих.
Довго нас наруга жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім: «Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмер!» [5, с. 45].

Постове сподівання «нових мечів» стає пророчим баченням майбутнього України.

Нарешті варто назвати працю «Що таке поступ?» (1903) з прогностичним передбаченням експерименту соціалістів-марксистів з утворенням, за їхніми політичними та економічними засадами, «народної держави», яка «сталась би величезною народною тюрмою» [7, т. 45, с. 341]. Щоправда, українці не почули цього передбачення і, глухі до прогнозів генія, намагалися в одному всеросійському русі працювати на свободу всіх народів. У зв'язку з цим зав'язалася полеміка І. Франка з Лесею Українкою, яка врешті погодилася з І. Франком: адже ні польська, ні російська сторони не стали на бік українців, які прагнули власної держави. До речі, безпощадна оцінка результатів марксистської теорії вщент розбиває будь-які твердження про незмінність соціалістичних переконань І. Франка. Вже у наш час робилася спроба сучасних соціалістів (об'єднаних) зробити письменника, як і Лесею Українку, сказати б, «родоначальником» їхньої партії. А в часи москво-більшовизму оминали безпощадну оцінку марксизму, оскільки вона псувала той неправдивий портрет генія, якого пробували малювати із «соціалізму» та «марксизму» І. Франка. Висловлювали думку, що І. Франко, щоправда, до повного розуміння марксизму «не дійшов». Проте переглянути концепцію суспільного розвитку І. Франка не спромоглися, враховуючи тодішні умови науки.

Поки ці прогнози, суперечки тривали, І. Франко в своєму знаменитому пролозі до політично-сакральної поеми «Мойсей» висловив упевненість у державному майбутньому України. Ця найсильніша мрія-прогноз, сповнена в досконалії художній формі, певною мірою справдилася в кінці ХХ століття, хоча висловлюємо критичний погляд на державу, яка наразі не стала такою, якою її хотіли бачити усі ті, хто поклав свої життя за неї. А причини цієї неповноти державности, іншого змісту, ідеології і розбудови держави криються в чинниках як історичних, так і слабкості самих українців. Отже, ідея держави нуртує в свідомості І. Франка як мрія і як абсолютно досяжна реальність, на реалізацію якої покликане працювати все суспільство, щоб таким способом зробити неможливе можливим. Низка праць І. Франка, з проблем соціального й національного становища народу, міжнародних стосунків, різкої критики російського самодержавного абсолютизму, брехливої суті російсько-імперського панславізму і багато іншого акумулює ідею реалізації державности. У свідомості українців має бути *переконання*, що спільною працею великого колективу людей, відданих ідеї державности, можна зробити нереальне реальним. Це начебто мрія, яка може стати реальністю від нашого особистого переконання і відповідного чину, тобто діяльності, скерованої на досягнення цієї заповітної мрії. І вже на цьому ґрунті зникають будь-які ілюзії щодо політичного керівництва, так і самого стану суспільства, готового (або не готового) до **державного** чину. Це дуже важливий франківський постулат, бо він апелює, власне кажучи, до мільйонів українців. Як тут не пригадати знаменитих слів Каменяра:

Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не корися.
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кожний думай: тут, в тім місці,
Де стою я ув огні,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.
Як подамся, не достою,
Захитаюся, мов тіль,
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь [5, с. 45].

Українство нині у стані війни. Може, хтось думає, що все само собою вирішиться, глибоко помиляється, перебуває в полоні ілюзій, які є однією з багатьох причини, що погубили ціле покоління «розстріляного відродження». Заклик, який виривається із самого серця поета, мають почути нині, хоч він пролунав більше, як століття тому. Парадокс у тому, що навіть після проголошення Української держави та існування її майже чверть століття, проблеми, які існували в часи І. Франка, донині не розв'язані. Йдеться про формування сучасної людини, яка мала б позбавитися багажу минулого; загалом це стосується засад життєдіяльності, які мають соціальні, національні, психологічні, моральні виміри.

По-перше, визнання належності до національної спільноти ще не дає якихось переваг чи недоліків щодо інших національних груп.

По-друге, соціальний, освітній статус особи і конфесійна належність не становлять гарантії тієї чи іншої поведінки в екстремальних чи інших критичних ситуаціях або умовах, коли необхідно робити вибір.

По-третє, традиція і система (демократія, тоталітаризм, терор, постійне «промивання» свідомости, особливо геноцид свідомости [2] і т. д.), в якій перебуває особа, так чи інакше накладає на неї поведінкові штампи.

По-четверте, моральний «ценз» і рівень або стан свідомости (соціальної, національної, правової) разом з комплексом інших чинників, названих вище, і визначають відповідну реакцію на виклики особистого життя і суспільства загалом.

Отож, щоб наш сучасник зреагував на згаданий вище виклик і – головне – зреагував не лише мисленно-емоційним схваленням, насамперед, необхідно, щоб те, про що пише поет, стало кровною, невіддільною від усього його життя справою. Саме тоді ця людина підніметься за те діло, до якого закликає І. Франко. Останні події в Україні (Євромайдан, трагічний розгін його, Небесна сотня, нарешті кривава війна на сході України з численними людськими жертвами і насамперед модолими вояками-патріотами України) показали неухильне і потужне зростання свідомости мас, здатних – саме вони! – привести до суспільних змін.

Лідер. Духовні основи. Ідеологія. Рух за державу покликаний мати лідера. Таким лідером І. Франко бачив людину, наділену певними рисами і характером, який би забезпечив стійкість перед труднощами, витримку та терпеливість і був озброєний силою нездоланного Духа. Таким є Мойсей з однойменної поеми, в якій біблійна основа дала можливість поетові вдатися до символічного образу з метою широкого узагальнення шляху до «обітованої землі» – власної держави.

Проекція цього образу на сучасність зумовлює кілька узагальнень, які акумулюють у собі причини удач і, навпаки, поразок, бо, певна річ, історія не знає «дозування» добро-го і поганого в історичному процесі: є одне і друге, а їх чинники часто-густо настільки переплетені, що навіть прискіпливому аналітику до кінця годі вияснити істину. Щодо української історії, то проекція «Мойсея» вже насторожує і, може, попереджає. Адже Мойсей водив свій народ 40 років. Нині Україна пройшла дорогу, але шлях «до храму», на жаль, ще не закінчився. І виникає природне питання: коли? Нинішні події показують, що на цьому шляху виникли гострі – насамперед політичні – перешкоди в особі всіх тих сил, які не хочуть прийняти нові «правила гри» – європейські цінності. Ці сучасні Авірони і Датани роблять усе можливе і неможливе, аби залишитися «при владі» із такими ж старими засадами життя, які не влаштовують мільйони людей. Конфлікт між владою і народом – конфлікт політичний, звичайно, має своє вагомо серйозне соціальне підґрунтя, бо це не життя на грані виживання (чи навіть поза нею!).

Чому так сталося? Відповідь, очевидно, полягає, з одного боку, в усіх дотеперішніх лідерах і в стані самого народу, рівні його соціальної і національної свідомости. (До речі, все, про що тут ідеться, є у призмі Франкових ідей).

Духовні засади усіх лідерів є різними, навіть у християнських цінностях вони відрізняються не лише належністю до тієї чи іншої конфесії, а присутніми засадами загальнолюдського характеру. Ця строкатість, певна річ, залишається однією з перешкод на шляху «до храму». (У дужках зазначимо, приписування І. Франкові атеїзму в цьому розумінні і

значенні, яке «сповідував» москво-більшовицький режим, є чистою вигадкою і не відповідає дійсності).

Ще складніша ситуація з *ідеологією*, яка, до речі, аж до останнього часу не визначена у державному будівництві. Не викликає сумніву, що для І. Франка не було вагань, яку ідеологічну позицію обрати, звичайно, це був «націоналізм Франка-політика і письменника з широким поглядом на культурні і політичні основи, на яких твориться національна держава» [3, с. 7], а полеміка, якщо виникла б на цьому ґрунті між спеціалістами, очевидно, була б загалом безпідставною. Українські лідери (президенти) не сповідували і не сповідують націоналізму. Якщо й потрібен коментар до цього твердження, то, по-перше, націоналізм «на устах», але без чину – просто порожній звук. Свого часу В. Янукович – ще до президенства – чітко заявив, що з націоналізмом йому не «по дорозі», і вся ПР була і є противником українського націоналізму. (Про нього, очевидно, вона не має повного уявлення і розуміння). Третій президент робив деякі спроби, власне, у своїй діяльності, і не тільки в словесній риторичі, а насправді утверджувати український патріотизм, відродити історичну пам'ять, вибудовувати засади з домінуванням української національної ідеї та її ідеології в щоденному житті громадян. Але цей напрям державної діяльності загалом був перекритий «любими друзями» і запеклими противниками української державності з п'ятої колони, у тім числі й комуністами. Зрештою, націоналізм не був покладений в основу державного будівництва.

Отож, відмова або й недоведення до кінця ідеології націоналізму як інструмента державного будівництва стали перешкодою на шляху до остаточної розбудови держави і породили відступ у лібералізм, російський «централізм», забарвлений в «істинно православному» (читай: імперсько-дежавну) конфесійність і «всеслов'янство», пройнятий ідеєю «одного народу», «російської православної і єдиної держави» та подібними антиукраїнськими проєктами і програмами, націленими на повернення України в імперію зла. І ці намагання північного сусіда разом з його одвертими і прихованими агентами мали завершитися «Митним союзом», куди зазірало уперто і послідовно, на щастя, вже минуле державне керівництво. Виявилося, що для північного сусіда мало «Митного союзу» і «русского міра», тому й почав він воєнну агресію проти України, захопивши Крим і почавши криваву бандитську бійню на південно-східних теренах України, таким способом потоптавши найелементарніші міжнародні правила недоторканості державних територій...

Тим часом націоналізм є й залишається єдиним ідеологічним зняряддям для протистояння загрозам національній самобутності народу, підкорення його чужим інтересам і врешті уярмленню. Дослідник націоналізму Віктор Тимченко слушно наголосив, що ця ідеологія все ширше захоплює ареали народів світу, які протистоять їхній нівеляції в процесах глобалізму. «По-перше, націоналізм вже визнається в усьому світі політичною силою. По-друге, до всієї гаданої очевидності знайдеться мало людей, котрі можуть до пуття пояснити, були Махатма Ганді, Мартін Лютер Кінг і Нельсон Мандела патріотами чи націоналістами, чим етнос відрізняється від нації, в чому сила і в чому слабкість нації...» [4, с. 9].

В іншому місці, коли йдеться про необхідність у сучасному світі націоналізму, автор відзначив: «Для відстоювання національних інтересів необхідна єдність нації. Ця єдність не є простою функцією етнічної приналежності до нації. Між формальною приналежністю до нації і любов'ю до нації, до націоналізму – величезна дистанція. Тут не вистачає пасивної самоідентифікації, тут необхідна ще й активна робота душі й тіла. Націоналізм – це тоді, коли крик “Наших б'ють!” є сигналом збігатися, а не розбігатися, – фраза, на жаль, не

моя, але вона точно передає суть націоналістичної соборності» [4, с. 162] нації як суто національної та наднаціональної/інонаціональної структури. Небезпека для нації реальна, наприклад, у формі «Митного союзу» або, відносно нинішньої ситуації, відмови від угоди з ЄС, задекларована попереднім режимом України, політично корегованої із Кремля. На щастя, вдалося уникнути цих небезпек ціною життів багатьох патріотів України...

Мислителі, художники слова, як І. Франко, Леся Українка, Олена Пчілка, Дмитро Донцов та ціла генерація публіцистів і філософів ХХ століття, чітко і систематично відзначали, що політичне панування чужого, а з ним також ідеології, законодавства, ЗМІ і т. д. на наших етнічних землях руйнує їх унаслідок своєї, тобто чужої і ворожої щодо «корінного» народу політики як знаряддя поневолення і нищення. І саме в цій головній – політичній площині, органічно поєднаній з адекватною їй ідеологією та економічною політикою, неминучий конфлікт, який був і нині існує як незаперечна реальність. У цьому конфлікті закладені ідеї І. Франка – ідеолога, європейського аналітика і філософа боротьби Духа проти Тьми. У цій системі європейських цінностей, які своєю природою протистоять інерції мислення, старим і безперспективним стандартам азійсько-ординського характеру, є і буде реальна перспектива розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРА

1. *Луців Л.* Іван Франко борець за національну і соціальну справедливість / Лука Луців. – Нью Йорк ; Джерсі Сіті, 1967. – 654 с.
2. *Сеник Л.* Геноцид свідомості / Л. Сеник // *Vox populi*. Всеукраїнський часопис для розумних і небайдужих, 27 червня 2014. [Доповідь прочитана на Міжнародній науково-практичній конференції «Геноцид України в ХХ столітті. Україна під окупаційними режимами. Львів, 4–5 квітня 2014 р.].
3. *Сеник Л.* Франків націоналізм / Л. Сеник // *Українське літературознавство*. – 2010. – Вип. 72. – С. 3–8.
4. *Тимченко В.* Час націоналізму. Стратегія виживання в глобалізованому світі / Віктор Тимченко. – К. : Медіа «Преса України», 2013. – 302 с.
5. *Франко І.* Великі роковини / Іван Франко // *Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / Іван Франко ; упорядники: З. Т. Франко; М. Г. Василенко*. – Львів : Каменярь, 2001. – С. 38–45.
6. *Франко І.* Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 54 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2010. – С. 873–878.
7. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
8. *Франко І.* [Із циклу «Україна»] / Іван Франко // *Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / Іван Франко ; упорядники: З. Т. Франко; М. Г. Василенко*. – Львів : Каменярь, 2001. – С. 23–24.
9. *Франко І.* Між своїми. Епізод із взаємин між галичанами й українцями / Іван Франко // *Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / Іван Франко ; упорядники: З. Т. Франко; М. Г. Василенко*. – Львів : Каменярь, 2001. – С. 220–244.

*Стаття надійшла до редакції 20.10.2014
Прийнята до друку 27.10.2014*

IVAN FRANKO AND THE AGE OF THE FOURTH NATIONAL RENAISSANCE

Lyubomyr SENYK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Voznyak Department of the Ukrainian Literature,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

The article accentuates Ivan Franko's nation-shaping ideas concerning the interethnic relationships in Ukraine mostly from the end of the 19th to the beginning of the 20th century and actual threats to the nation craving for their own state and comprehensive development of culture, art and science, taking into consideration the historical experience of four national renaissances. Franko's perception of the long-term process of state development is based on a scrupulous analysis of the social and political condition of the people and role of the Ukrainian democratic intelligentsia in the identification and significant consolidation of the society. The experience of the four renaissances allows concluding that Franko's arguments about fundamental principles of the national state and ways of its shaping were well-grounded.

It has been remarked that Franko was a brilliant ideologist, European analyst and a philosopher promoting the Spirit's fight against the Darkness. He supported the system of European values, which expressly contradict the inertness of thought and outdated and vain standards associated with the Asian hordes, and suggest an implementable perspective for Ukraine's development.

Keywords: statehood, national idea, nationalism, nation leader, cultural and spiritual process, ideology.